

– Т. 24. – С. 478-479; Kus J. “Wielkie, ale krótko trwale oycyzny nadzieie...” Adam Konstanty i Janusz Paweł książęta Ostrogscy, wojewodzie wołyńscy // Muzeum w Jarosławiu. Zeszyty muzealne. – Jarosław, 1998. – S. 7-21; Litwin H. Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569 – 1648. – Warszawa, 2000. – S. 52; Łódź-Czarniecki K. Herbarz Polski podług Niesieckiego, treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autorów, z różnych akt grodzkich i ziemskich, z ksiąg i akt kościelnych oraz z dokumentów familijnych powiększony i wydany. – Gniezno, 1881-1882. – Т. 2. – С. 267; Niesiecki K. Herbarz Polski. – Lipsk, 1841. – Т. 7. – С. 189; Ejusdem. Korona Polska przy złotey wolności. – Lwów, 1740. – Т. 3. – С. 519; Rychlik I. Kolegiata Wszystkich Świętych w Jarosławiu. – Jarosław, 1893. – С. 35-36; Stecki T. J. Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki. – Kraków, 1888. – С. 19; Uruski S., Kosiński A., Włodarski A. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. – Warszawa, 1916. – Т. 13. – С. 77; Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. – Warszawa, 1895. – С. 358; Załęski S. Jezuici w Polsce. – Kraków, 1905. – Т. 4. – Cz. I. – С. 161-162; Ejusdem. Jezuici w Polsce. W skróceniu, 5 tomów w jednym, z dwoma mapami. – Kraków, 1908. – С. 160.

Тарас Вихованець

Острозькі, князівський рід

Документальних джерел, які дали б змогу простежити діяльність родини О., збереглося недостатньо. Переважно вони стосуються пізніших часів – XVI та XVII століть. Дискусійним залишається питання щодо походження цього князівського роду.

За часів князя *В.-К. Острозького* спостерігалось намагання утвердити думку, що цей рід веде свій початок від Рюриковичів. Зокрема, така думка була висловлена в панегіричній поемі придворного поета князя *В.-К. Острозького* Симона Пекаліда “*Про Острозьку війну...*” (1600). У цьому творі навіть вміщена своєрідна міфопоетична генеалогія цього роду.

О. як продовжувачів справи Рюриковичів розглядав автор ще однієї латиномовної поеми “*Дніпрові камени*” (1618), який, імовірно,

був людиною, наближеною до князів Заславських, що знаходилися в близьких родинних стосунках з О.

Захарія Копистенський в апології “Про пресвітлого та преславного Василя, князя Острозького, воєводу Київського”, що ввійшла до його полемічного твору “*Палінодія*”, проводить думку, що цей рід веде свій початок від Володимира Святославовича і Данила Романовича. О. як потомки князя Данила представлені в “Хроніці” Феодосія Софоновича – одному з найвизначніших джерел та пам’яток української історіографії другої половини XVII століття.

Показово, що нащадками Рюриковичів О. вважали також польські хроністи М. Стрийковський (через князів Данила Романовича та рід Друцьких), О. Гваньїні і Б. Папроцький. Такий погляд був загальнопоширеним наприкінці XVI – на початку XVII ст., про що свідчив австрійський дипломат Е. Лясота у 1594 році.

Про О., як нащадків Рюриковичів, писали також українські й польські історики XIX століття. Зокрема, *М. Максимович* у своїх “Листах про князів Острозьких до графині А. Д. Блудової” відстоював думку, що цей рід веде свій початок від князів Пінських та Турівських, які мали предками Володимира Святого й Данила Романовича. Цю версію підтримували польські історики Ю. Вольф, О. Яблонський, О. Галецький. Проте існували й інші міркування щодо походження О. Так, польський дослідник Ю. Пузина, використовуючи деякі писемні пам’ятки, висловив думку, ніби цей рід започаткований був сином великого литовського князя Гедиміна – Наримунтом, котрий заволодів у 1316-1317 рр. Пінськом і Туровим. Таку версію підтримала українська дослідниця Н. Яковенко. Були й фантастичні версії, що О. походять від якоїсь “бічної лінії” Рюриковичів, представники якої прибули на Русь із півночі разом з Рюриком; що їхній рід був започаткований простими волинськими боярами.

O Książetach Ruskich/

O Ktorých v daw-
nych historykow czytamy / że
z Lechem y z Czechem od iedne-
go Przodka początek máia. Od
tych mamy w tym wieku wła-
sne Potomki Książetá z Ostro-
gá: Używali zá Herb Mezá ná
Koniá á on Smoká bje: A iáko
potym ten Herb sobie wzmięził
Potomek ich Konstantyn Ksia-
że/ o tym niżej czytác bedzięś.
Tu ná ten czas obacz ywšy w
łasność Herbu/ czytác bedzięś o
Przodkach/ á potym o Potom-
stwie własnem ich w tem wieku.

Kromer zaczy na początek Książat Ruskich tym spo-
sobem: Per hæc tempora tres fratres Varaj, Ruricus, Sienieus,
& Trubor, dñari apud Russos septētriāales cepisse memorātur. &c
A to było po stworzeniu świata według liczby Ruskiej/ 6 3 7 0. A we-
dług liczby Kościółá powszechnego od zbawienia nášego 8 6 1. O czym
czytay pomienionego historyká Księgi Wtore.

Tenże historyk wspomina Ruskie Książetá ktorzy ná
południe pánowali/ Rija/ Scieka/ Chorewa/ y czwarto siostra Libida/ ci
wszyscy od Imion swych pánstwa zakładali/ á potym ie seroko potomstwo
ich/ v drugich przyległych sąsiad przez nide wydsierali/ rospreszczeniáli.

Jor Syn Rurykow Jedynowładecż / miał Syná
Swátosławá Jedynowładeczá/ Książę Rjowskie waleczné/ Ktory Grekom
wziął ná Dniálem zamków siedm dżiesiąt/ umári w Roku 9 7 1. Zo-
stał synów trzech. Czytay v Kromerá w Księgách 3. List 49.

Járopełká Tyráná/ Ktory bratá Kolge dla pánowania zabił/
zabił potym sam od Wlodymírá Książęciá Nowogrodzkiego/ Ktory potym
gdy zabił bratá/ sam był Jedynowładeczem / ten Rusko siemie okrzęić dal.
Umári w Rjowie / v Pámmy Márycy pochowan / w Roku 1 0 0 6.
Miał synów dwánaście. Kromer w Księgách 3. List 57.

Wysołáwá Książę Nowogrodzkie / Jzosláwá Połockie/
Swentopełká Turowskie/ Járosláwá Rostowskie/ potym Nowogrodzkie/
potym Rjowskie/ Jedynowładeczem umári w roku 1 0 5 2. Miał synów
pięć/ o ktorých bedzięś miał niżej.

Swátosław Syn Wladymirow / Książę Drewláńskie/
Mściśław Tymierukáńskie/ Borys Rostowskie gdy Jároslaw Nowogro-
dzkim zostal/ zleb Moroniskie Książę.

Stámsław/ Poświsł/ y Sudysław/ ci trzey ostatni Rjo-
wskie y Brestowskie Księstwa działem bráli.

záslaw

RVSKICH

349.

Záslaw Syn Járosláwów / Ksiaże Kijowskie / w Roku /
 1076. W wojsku od bratá zábit / w Kijowie v Preczyskej pochowan /
 miał Syná Swátopelká / który téż w Kijowie leży. Tego był Bolesław ná
 páństwo Kijowskie wprowadził. O czym Kromer w Księgách 3. Zostá-
 wil syná Járosláwá Ksiaże Włodymierskie / który zábit pod Kijowem / w ro-
 ku 1123. O czym Kromer w Księgách 5. List 125.

**Hreory Włodymierskie Ksiaże / miał Syná Dawidá / o któ-
 rym będzie niżej.**

**Wsewold brát Hreorów / Ksiaże Pereásłáwskie / vmárl po-
 wietrzem / Roku 1083. W Kijowie pochowan v swietey Zophiey.**

Wenczesław Ksiaże Smoleńskie / piaty syn Járosláwów.

**Dawid syn Hreorów / ktoremu Ksiażetá w ydárty Ksiestwo
 Włodymierskie y Wołyńskie / á dáty mu Zamki / Ostrog / Dubin / Drohobusz /
 Czárhorzyszt / Borzesko / y sto grzywien srebrá z Kijowá / á sto z Pereásłá-
 wiá dáwać ná káždý rok postapili / ná Seymie Wieticách / w roku 1099.
 Był to waleczny Pan. O czym Kromer w Księgách 5.**

**Mściśław syn Dawidów / Ksiaże Ostrogskie / miał Syná
 Mściśłáwá / który był ósięgnáł Kijów / vmárl w Roku 1158. Pocho-
 wan w Kijowie v swietego Fedorá.**

**Tenże zostáwił syná Mściśłáwá / Włodymierskie / Wołyń-
 skie y Belskie Ksiaże.**

**Roman syn Mściśłáwów Włodymierskie Ksiaże / potym
 Zálieckie / który stolec z Kijowá ná Zálieck przemiósł / zábit v Zálwichostá od
 Polaków / w Roku 1205.**

**Dánił brát iego Krol Ruski / od Opisoná z Mezeanu / Le-
 gátá Stolicé Apostolskiej / w Drogiešynie ná Krolestwo Ruskie pomázan
 y Koronowan / miał dwu synów / Lwá / y Romaná. O czym czytay Krome-
 rá Księgi Diewiate / List 239.**

**Wasilko syn Romanów / Ksiaże Ostrogskie / zostáwił syná
 Dániłá Ksiaże Ostrogskie / który potym zostáwił syná Fedorá Ksiaże Ostrog-
 skie. Kromer w Księgách 20. ták o nim czyni wzmiankę: Theodoretus siue
 Ferko, Ostrogus Dux Russus, vir strenuus & bellicosus.**

**Fedor zostáwił syná Wasilá / od ktorego był Iwan Ksiaże
 ná Ostrogu.**

**Od Iwaná był Konstántyn / Vir omni saeculo memoria di-
 gnus, Ksiaże waleczny / o którym Kromer in Oratione sua wzmiankę czyni
 w te słowa. Atq; vt a Tartaricis perpetuis nostris hostibus incipiam, ho-
 rum quidem non contemnendos tres exercitus apud Sluscum tribus praelijs
 duce Constantino Ostrogio Principe, omni saeculorum memoria dignissi-
 mo, ad interuencionem poenae cecidit.**

**Tenże ná tej Kárcie niżej tegoż Konstántyná wspomina / kiedy v
 Wiśniowcu czterey dwádźiesiąt tysięcy tákże Tatarów ná glows poráził
 z Mikołáiem Kamienieckim.**

**Tegoż ná trzecim miejscu opowiada w teyże Oracii thymi słowy:
 Non ne omnibus saeculis memorabilis est victoria, qua viginti sex millia Tar-
 tarorum eodem illo Constantino Duce parua manu profligata sunt. &c.**

**Był potym w więzieniu v Mostiewskiego / gdy był pogimán ná
 Wiedruskiej bitwie z wielá Pánów Litewskiego Księstwa / ták z Zleborwá
 czem / z Litaworem / y z innymi. Tam go ślad Kniáz Wielki Mostiewski
 wypuścić długo niechciał / chce to ná nim wyćisnąć / żeby mu był przysięgi
 posłuszeństwo wieczne y potomkom iego / czego przewieść nie mogli ná nim.**

X p iij

Wskaz

O KSIĄZETACH

Wszakże gdy wyszedł/oddawał to znaczne Mostkiewskiemu y ludzom iego/ co wspomina Kromer in oratione sua na Liście 700. thymi słowy: Orissem autem illam celerimam, & cum omnibus fere omnium gentium atque seculorum victorijs comparandam victoriam, Constantino Ostrogio Principe & Ioanne Suirzouio Ducibus. &c. Ośmiesziesiąt tysięcy Mostkiewskich ludzi Kycerskich/ którzy ono wyszło ich/ nie tylko żeby byli mogli porażać/ ale tak iako by było bieżni zagnąć by byli do swej ziemi mogli / wszakże za pomocą Bożą/ a za sprawą tego Książęcia/ iedni klada że czterdziiesiąt tysięcy na płacu ich polego/ drudzy tylko trzydziści tysięcy y dwa / Hetmani wojska onego pogimani byli/ Oboz obfity wybrali / Wzyskiego Książę ono walecznie/ który Tatarsi y insie przyległe/ sąsiady swe porażał/ aż do Mostkiew miastka iego głównego zapłofyli/ sto y dwadziestą mil od onego miejsca/ gdzie był porażon wieleka/ y tam sie z strachu wielkiego ledwie wysiedziat. Tak wielka trwoga był w Mostkiew onym pogromem to Książę weźmił/ iż Smoleński/ Nowogrod w Siewierskiej ziemi/ y insie miastka/ które był przed tym ten nieprzyjaciel prawie iako zdrada pobral od Książęcia Litewskiego/ cesarza za tego Krola Zygmunta panowania/ cesarza od Przodków tego/ bierzoby byli śladnie odebrali by byli zrazu po onym zwycięstwie w ziemi sie obrocili. Ale pobawszy/ rozgromiwszy/ oboz wybrałszy/ wieźniow z Hetmanu czterech tysięcy znacznych do Polski sie obrocili. A to było roku 1502. Tenże Konstantyn/ okazyjąc to Tyrannowi onemu/ że ani sam/ ani potomstwo iego nie miało być nigdy zwyciężone narodowi iego. Onie powinność wyrażał/ Herb którego ieficę od Przodków rownego z nimi wzywał/ Męśa na koniu on Smoką białą/ stari/ a insy sobie wynalazł/ tak iakoś wyższy wdział. Wszakże go ia tu w ten sposób położył/ że sa własnego narodu tych Książat Ruskich wyższy pomienionych/ y iedney quondam dzielnice z Mostkiewskimi Książkami.

I Tenże Konstantyn miał za joba Książę Słucko/ z którego zostawił dwu Synow.

Książę Książę Ostrogskie/ który był tylko iedyną Córke zostawił z Biciato Roscielecko/ Podskarbiego Boronnego córke/ Batarzynę/ Zrabino Zgorki/ Woiewodziną Poznaniśka/ o ktora były wielkie trudności y zamięśnięcia między stanami wielkimi. O te był zabity Dymitr Sangusko/ Mostkiewski/ y godny pamięci/ o czymś czytał pod Jastrzebcem. Potym była dana od Matki Książęcia Siemionowi Słuckiemu/ badoe zmowiona od Krola za wyższy pomienionego Zrabie/ który natchawszy młoda wielka do Lwową/ wziął ia przez moc/ zaledwie y Książę na ten czas wsił/ o czym potym w historycy serzey mieć będziesz/ tu sie troćkości folguie. Nie miała potomstwa/ była potym mente capta.

Konstantyn wtory Syn wyższy pomienionego Konstantyna/ Książę Ostrogskie/ Woiewoda Riuowski/ Pan był Ruskich krainow wielkiego wielkim obrońca przeciwko Pogonom/ coł na potym historycy seroko powie/ y tu sie na troćce przypomni/ iako wielkie szkody podiał od Pogani/ ktore on przed tym często a straszliwie gromił.

I W Roku 1577. Miesiąc Lutego/ Dnia dwudziestego/ przy czymś sam był w onych krainach/ gdy mu dano znać z Białley Cerkwie/ od Skarzewskiego Podskarbiego iego z domu Kádwan/ o wielkości Tatars/ którzy sie przeprawili przez Niepr/ do Wołynia y na Podole wtargnąć myśleli. Książę Konstantyn wyprawivszy posła z thym do Krola Stephána/ dwudziestego czwartego dnia tegoż Miesiąca. Rusyli sie sam z Dubną do Ostroga/ obeślawszy krainy przyległe/ slugi y Boiary swe/ aby sie do niego bez omieszkania ściągali. Tam stąd wyprawił Solgiemę Piechy/ horca sluge swego/ dnia 25. tegoż Miesiąca pod one ludzie. Który strza-

stiem onegoż

Останнім часом знову набуває популярності думка про походження О. від Рюриковичів. Її спробував обґрунтувати І. Мицько на основі власних досліджень монастирських синодиків та історичної долі деяких земельних володінь, які належали представникам цього роду. Дослідник дійшов висновку, що протопластом роду О. був син князя Данила Романовича – Мстислав-Гліб. Останній, судячи зі свідчень Галицько-Волинського літопису, володів землями південно-східної Волині, до складу яких входив Острог.

Проте яким би не було реальне походження дому О., важливо те, що останні представники цього роду усвідомлювали себе саме нащадками правителів Київської держави й, відповідно, продовжувачами їх політичних, релігійних та культурних традицій.

Першою відомою особою з роду О. вважається князь Данило з Острога (помер між 1366 та 1370 рр.). Старший його син Федько (Федір) успадкував по батькові Острог. Тому він та його нащадки почали іменуватися Острозькими. Відповідно до грамот, наданих йому королем Ягайлом у 1386 та 1390 рр., а також королевою Ядвігою у 1393 р., Федору, окрім Острога, належали волості на південно-східній Волині – Корець, Заслав, Хлапотин, Іванин, Крестовичі, Красне та Крупа. В останні роки життя цей князь відійшов від мирських справ, прийнявши чернечий постриг під іменем Феодосія у Києво-Печерському монастирі. Вів праведне життя, став схимником. Був похований у дальніх монастирських печерах. Після смерті його канонізували як преподобного Феодосія. У тропарі преподобному було сказано, що він “перетворив земного княжіння славу в чернечий образ смирення і замість ворогів видимих на невидимі ополчився”. Ікона із зображенням преподобного знаходилася в *П'ятницькій церкві* Острога. Хоча у відносно численній проправославній літературі кінця XVI – початку XVII ст., де прославляються князі О.,

ім'я преподобного Феодосія не фігурує, проте той факт, що серед представників цієї князівської родини була людина, яка стала відомою завдяки своїм чернечим подвигам, не міг не впливати на їхню свідомість. Багато представників цього роду виступали ревнителями православ'я, зокрема, це стосувалося князя *В.-К. Острозького*.

Федір залишив після себе численне потомство – синів Дашка, Андрушка, Федька, Василя, а також дочок Федору, Анну. Однак успадкував Острог і фактично продовжив князівський родовід його наймолодший син Василь на прізвисько Красний (тобто гарний, красивий). Йому приписують укріплення Острозького замку кам'яними мурами, будівництво на його території церкви, а також спорудження інших замків, зокрема Заславської фортеці та оборонних споруд у Дубні. Така діяльність давала можливість захистити землі Волині від нападів татар. Василь прагнув розбудовувати свій князівський домен. Він отримав низку маєтків від князя Вітовта. Щоправда, у боротьбі між князем Свидригайлом та королем Казимиром Ягеллоном, ставши на бік останнього, втратив Корець. Зате король компенсував йому цю втрату, надавши у володіння Лопатин, Красне, Тростянець, підтвердив набуття Осташина. Вважається, що Василь був одружений із родичкою Вітовта княгинею Агафією. Від цього шлюбу він мав двох синів, Івана та Юрія, а також дочку Агрипину-Катерину. Старший син Іван, залишившись князювати в Острозі, продовжив рід Острозьких. А його брат Юрій, отримавши Заслав, започаткував рід Заславських.

Князь Іван Острозький, одружений із княжною Бельською, мав дочку й двох синів, Михайла й Костянтина. Йому вдалося розширити свої володіння, придбати нові села. Оскільки Михайло помер бл. 1500-1501 рр. бездітним, рід продовжив Костянтин (бл. 1460-1530). Він зробив блискучу вій-

ськову кар'єру. Сучасники характеризували його як видатного полководця. Йому приписують участь у більш ніж 60 битвах, із яких 33 він виграв. В основному йому доводилося воювати з татарами, які починаючи з кінця XV ст. стали постійно нападати на українські землі. Ці наїзди становили основну проблему для місцевого населення, оскільки вели до великих руйнацій, втрати людських та матеріальних ресурсів. Займаючи посади брацлавського, вінницького, звенигородського старост, Костянтину Івановичу Острозькому постійно доводилося обороняти українські землі від татарських нападів. У 1497 р. князь зайняв посаду великого литовського гетьмана, що стало свідченням визнання його військових заслуг. Велике значення князь надавав побудові оборонних споруд. Задяки його старанням у 1498 р. поселення Дубне отримало статус міста, а в 1507 р. – магдебурзьке право. Місто стало однією з найбільших фортець південно-східної Волині, стримуючи татарські наїзди. Воно зі своїм міцним замком виступало як одна із “столиць” князів О. Фактично Костянтин Іванович, отримавши за свої військові заслуги значні володіння в південно-східній Волині, вибудував оборонну систему із замків, до складу яких, окрім Дубна, входили Острог, що був значно зміцнений, Рівне, Дорогобуж, Полонне, Звягель, Чуднів та інші.

Князь отримав низку блискучих перемог над переважаючими силами татар. Найбільш резонансними були перемоги у битві на Лопушнянському полі під Вишнівцем (28 квітня 1512 року) та біля річки Ольшаниці на Київщині (6 лютого 1527 року). У першому й другому випадку, за свідченням сучасників, були розбиті орди численністю понад 20 тис. чоловік. І це при тому, що війська, якими командував Костянтин Іванович, були значно меншими. Також князь чимало зробив для відвернення російських нападів на землі Великого князівства Литовського. Йому

доводилося неодноразово вступати в битву з росіянами. Деякий час, з 1500 до 1507 рр., знаходився у московському полоні. Восьмого вересня 1514 року князь, маючи під своїм командуванням близько 30 тис. чоловік, розгромив 80-тисячну російську армію на річці Кропивні під Оршею. Ця битва врятувала Велике князівство Литовське від окупації.

До кінця життя Костянтин Іванович залишався гетьманом Великого князівства Литовського. У 1511 р. став каштеляном Віленського замку, а в 1522 р. – троцьким воєводою. Це були найвищі пости у владній ієрархії Великого князівства Литовського, які могли обіймати лише католики. Те, що їх, всупереч наявним правилам, отримав православний, свідчило про неабиякі здібності й здобутки князя. Йому навіть надали право користуватися печаткою з червоного воску, що на той час вважалося прерогативою самостійних правителів.

Костянтину Івановичу, завдяки великокнязівським пожалуванням за військові заслуги, вдалося значно збільшити володіння свого домена. Він став одним із найбільших землевласників Великого князівства Литовського. Однак свої великі статки віддавав на військові потреби. Лікар польської королеви Бони А. Валентіно так писав про нього і його смерть: “Його оплакували в усіх королівських володіннях. Був той муж таким цнотливим, мужнім та везучим, що заслужив те, щоб називатися отцем короля, а Його Королівська Милість шанував його понад усіма. ...був таким побожним у своїй грецькій вірі, що його русини вважали святим. Мав доходи близько 26 тисяч дукатів, а також доходи надзвичайні, дуже щедрі від короля. Однак бідний пан все віддавав на утримання воїнів і подарунки для них. Тому після нього лишилися великі борги й він сподівався, що король їх виплатить” (Pociecha W. Krolowa Bona (1494-1557). Czasy i ludzie Odrodzenia. – Poznań, 1958. – Т. 3. – С. 94).

Окрім військових справ, Костянтин Іванович велику увагу приділяв справам церковним та культурним. Завдяки його сприянням були значно зміцнені позиції православної церкви у Великому князівстві Литовському, фундовано чимало православних храмів та монастирів у Вільно, Новогрудку, Дубні, Острозі, Турові, Межиричах, Дермані та інших містах і селах. Особливо велику увагу князь приділяв Києво-Печерському монастирю. Судячи з деяких фрагментарних повідомлень, він намагався створити при великих монастирях культурні осередки.

Костянтин Іванович залишив двох синів – Іллю (від першого шлюбу з Тетяною Семівною Гольшанською) та Василя (від другого шлюбу з Олександрою Слуцькою). Ілля помер у молодому віці, залишивши після себе дочку *Гальику Острозьку*.

Рід О. продовжив молодший син Костянтина Івановича – Василь. Молоді роки цей князь присвятив збиранню батьківських земель і розширенню свого домена. Зрештою, на середину 70-х рр. в його руках опинилися величезні володіння, які охоплювали значну частину території сучасної України. Йому належала третина земель історичної Волині (зараз це переважно землі Рівненської, Хмельницької та Тернопільської областей), 14 міст і більших поселень з округами на Київщині, 8 – на Брацлавщині, 4 – на Галичині, 32 – на території Польщі. Про прибутки князя розповідали легенди, вважаючи чи найбагатшою людиною тодішньої Речі Посполитої. Його статки дозволяли виставити військо чисельністю 15-20 тис. чоловік. Не кожен європейський правитель мав таку армію в той час. Двір князя *В.-К. Острозького* багато в чому нагадував інституцію незалежного правителя. У його резиденціях в Дубні й Острозі перебувало близько двох тисяч слуг, переважно молодих людей. Для них це була своєрідна школа управління, де вони набували потрібного досвіду. Пізніше ці люди ста-

вали до служби в надвірному війську, канцеляріях, їх призначали управителями маєтків, опинялися й на церковних становищах.

Велику увагу, як і його батько, князь *В.-К. Острозький* приділяв обороні земель від татарських наїздів. Князь власним коштом утримував кількатисячний загін вершників для оборони від татар. Він неодноразово в 70-90-х рр. успішно відбивав напади ординців. Саме в обороні українських земель князь *В.-К. Острозький* продемонстрував військові і дипломатичні здібності, а його боротьба проти “поган” була високо оцінена в тогочасних хроніках та поетичних творах. “Великим оборонцем руських та подільських країн від поганих” називав його відомий хроніст О. Гваньїні, відзначаючи, що з “поганими він через своїх старост чимало й мужньо воював, посилаючи проти ворогів і двір свій, і шляхту, і бояр” (Гваньїні О. *Хроніка європейської Сарматії*. – Київ, 2007. – С. 407). Коштом князя було засновано й побудовано чимало міст і оборонних фортець, передусім на південно-східній Волині та Київщині. При його старанні були збудовані замки на межі з Диким полем – у Білій Церкві, Переяславі, Богуславі. Завдяки цим діям стала більш інтенсивною колонізація українцями нинішніх центрально-українських земель.

Будучи київським воєводою, князь *В.-К. Острозький* посприяв відродженню Київської землі, культурному розвитку Києва, зокрема, такого його релігійного центру, як Києво-Печерська лавра. Саме вихованці двору князя *В.-К. Острозького* (*Єлисей Плетенецький, Мелетій Смотрицький, П. Конашевич-Сагайдачний* та інші) продовжили справу свого патрона з культурного відродження Києва. Є підстави говорити, що без князя *В.-К. Острозького* не було б ні “Могилянського ренесансу”, ні піднесення Києва в XVII ст., ні перетворення його в духовну столицю України.

Взагалі завдяки діянням князя українські землі наприкінці XVI ст., будучи хоча б частково захищені від татарських нападів, отримали змогу відносно нормально розвиватися як у плані господарському, так і культурному. Саме в таких умовах стало можливим т.з. українське відродження кінця XVI – початку XVII ст. Однак сумнівно, щоб це відродження відбулося без князя *В.-К. Острозького*, який заснував ОА, *Острозьку друкарню*, надрукував *Острозьку Біблію* й здійснив чимало інших важливих справ на полі культурному.

Князь *В.-К. Острозький*, виступаючи покровителем православ'я в Речі Посполитій, чимало уваги звертав на розбудову церковних структур. Виступав фундатором численних церков, монастирів. Навіть виношував амбітний план створення патріархату на українських землях. Фактично князь *В.-К. Острозький* і в господарській, і політичній, і культурній сферах творив незалежну державну структуру. І хоча він визнавав зверхність над собою короля Речі Посполитої, проте часто поведився незалежно. Навіть у листах писав “Ми, Костянтин, з Божої ласки князь на Волині”. У той час так себе іменували суверенні правителі.

На жаль, справи князя *В.-К. Острозького* не знайшли належного продовження. Його син, *Олександр*, на якого великі надії покладали православні України, помер ще за життя свого батька. Його сини, які дожили до повноліття, *Костянтин* і *Януш*, померли в молодому віці при загадкових обставинах. Перший – у 1618 р., другий – у 1619 році. Інший син князя *В.-К. Острозького*, *Януш*, котрий зарекомендував себе як талановитий полководець і державний діяч, прийняв католицьке віровизнання. Він помер у 1620 р., не залишивши після себе спадкоємців по чоловічій лінії. На ньому й припинився князівський рід О. Їхні величезні володіння перейшли до інших князівських родів.

Література: Витязевский С. Преподобный Феодор, князь Острожский // Воскресное чтение. – 1930. – № 34; Войтович Л. Родина князів Острозьких // Записки НТШ. – Львів, 1996. – Т. 231. – С. 355-367; Його ж. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII-XVI ст. – Львів, 1996; Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Переклад, упорядкування і передмова Ірини Ворончук. – Київ – Старокостянтинів, 2001; Галасливий Святослав [Мицько І.] Князі Острозькі – нащадки короля Данила Галицького // Галицька брама. Острог. – Львів, 2000. – № 9. – С. 4-10; Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії / Упор. та перек. польс. О. Ю. Мищика. – Київ, 2007; Домбровський Іван (Ян). Дніпрові камени // Українська поезія XVII століття (перша половина). – Київ, 1988; Зноско К. Князь Константин Константинович Острожский и его деятельность в пользу православия. – Варшава, 1933; Копистенский З. Палинодия // Русская историческая библиотека: Памятники полемической литературы в Западной Руси – С.-Петербург, 1878. – Т. 4; Левицкий О. Анна-Алоиза, княжна Острожская // Киевская старина. – 1883. – Т. 7-11. – Ноябрь; Максимович М. Письма о князьях Острожских графине А. Д. Блудовой. – Київ, 1866; Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990; Його ж. Синодики монастирів як унікальне джерело української генеалогії: князі Острозькі // Мицько І. Статті. – Львів, 2000; Огієнко І. Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. – Вінніпег, 1958; Пасічник І. Д. Князь Василь-Костянтин Острозький // Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000; Пекалід С. Про Острозьку війну під П'яткою // Українська поезія XVII ст. – Київ, 1987; Романовский Л. М. О Константине Ивановиче князе Острожском // Труды Третьего археологического съезда в России. – Киев, 1878. – Т. II; Саух П. Ю. Князь Василь-Костянтин Острозький. – Рівне, 2002; Сендульский А. Преподобный Феодор, князь Острожский // Вольские епархиальные ведомости. – 1871. – Часть неофициальная. – № 9; Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх / Підг. тексту до друку, передмова, коментарі Ю. А. Мищика – Київ, 1992; Тучемский М. Преподобный Федор, князь Острожский. – Почаев, 1911; Ульяновський В. І. Відоме і невідоме з біографії та діяльності князя К. І. Острозького // Острозька давнина: Дослідження і матеріали / Відп. редактор І. З. Мицько. – Вип. 1. – Львів, 1995. – 152 с.; Його ж. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібник: У 3-х

кн. – Кн. 2: Середина XV – кінець XVI століття. – Київ, 1994; Франко І. Шість записів князя Іллі Костянтиновича Острозького з р. 1535-1540 // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Київ, 1983. – Т. 39; Яковенко Н. М. Василь (Костянтин) Острозький // Там само; Її ж. М. Костянтин Острозький // Історія України в особах. Литовсько-польська доба. – Київ, 1997; Її ж. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття (Волинь і Центральна Україна). – Київ, 2008; Kardasiewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. Materiały do historyi Wołynia. – Warszawa – Kraków, 1913; Kempa T. Dzieje rodu Ostrogskich. – Toruń, 2002; Puzyna J. Danilo, ks. Turowski, ostrogski, chełmski i jego potomstwo // Miesięcznik Heraldyczny. – 1931. – R. 10; Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmudska i wszystkiej Rusi. – Warszawa, 1846. – Т. 1.

Петро Кралуко

“Отпис на лист... Ипатия володимерского и берестейского епископа...” (Острог, 1598)

Назва книги – “Отпис на лист... Ипатия володимерского и берестейского епископа... до... кн. Костентина Острозского воеводы Киевского... в року 1598 писаний. Через одного найменшого клирика церкви Острожской в том же року отписаний”. На сьогодні багато вчених дотримується погляду, що авторство твору належить *Дорофейовичу Гаверилі* (інші гіпотези – *Суразький Василь*, *Смотрицький Мелетій*, *Борецький Іов*, *Лукаріс Кирило*). І. Мицько вважає, що під цим псевдонімом приховувався острозький протопоп Ігнатій. Вказане точне місце написання – “у школь кгрецкой Острозской”.

Характеристика книги: 4°; (57 арк. нумер.). Рядків – 26. Шрифт: 10 рядків – 59,81 мм (60, близько 81 мм). Орнамент: заставки 2 з 1-ї дошки; кінцівки 3 з 3-х дошок. Виливні прикраси – рамка з набірних

прикрас. Рамка на титулі. Структура твору: 1) “До чителника” (арк. 2-3 зв. нумер.); 2) “Передмова листу до отца епископа” (арк. 3 зв.–4 зв. нум.); 3) “Лист” (арк. 5-32 нум.); 4) “История о листрикийском то есть о разбойническом ферарском синодѣ, вкоротцѣ правдиве, списаная” (арк. 33-57 нум.).

Приводом для написання твору послужив лист *І. Потія* (1598), до князя *В.-К. Острозького*, де простежувалася спроба схилити його до унії. Князь *В.-К. Острозький* не став сам відповідати, а доручив це *Клірику Острозькому*. Останній із цим завданням впорався дуже швидко. Так само швидко О. був надрукований. Головна увага автора звернена на унію та її наслідки. Він підкреслив, що її результатом стала не згода між церквами і конфесіями, а поглиблення ворожнечі – між братами, між паном та селянином.

Клірик Острозький звернув увагу на поведінку і моральне обличчя ініціаторів та прибічників унії. При цьому наголосив не на зраді своїх єдиновірців, а на облудності, нечесності дій щодо Риму. Так, у його висвітленні, ієрархи – ініціатори унії – зламали клятву; обманули папу, не виконавши даного йому слова; присягали за всіх православних, не маючи на те повноважень; вели перемовини від імені православних, використовуючи підроблені листи (“про які нам і не снилося”). Не обійшов увагою автор О. і традиційного питання про зверхність римських пап. Завершується твір зверненням до Бога з молитвою про істинну справжню унію.

Публікації: Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Т. 3. – С. 377-432, 433-476; Слово многоцінне. – Київ, 2006. – Т. 1. – С. 432-459.

Місце зберігання: Україна – Київ: НБУВ; Росія – Москва: РДБ, ІМ, РДАДА; С.-Петербург: БАНР, РНБ; Литва – Вільнюс: БАН Литви; Польща – Варшава: Нац. б-ка (Варшава), Б-ка Люблін. католицьк. ун-ту (список XVII ст. з відмінностями).

Каталоги стародруків: Быкова Т. А. Каталог изданий Острожской типографии и трех пере-